

УДК 316.2

ІННА ГОЛОВАХА-ХІКС,

кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України

На межі соціології і фольклористики: Роль “Первісного громадянства” Катерини Грушевської в розвитку соціогуманітарної науки в Україні

Анотація

Статтю присвячено розгляду історії української соціальної й гуманітарної думки 1920–1930-х років. Цей етап у розвитку соціальної та гуманітарної науки в Україні вирізняється тенденцією поєднання фольклористики, етнографії та соціології в теорії та на практиці. Зокрема, цей тренд втілювався в діяльності фольклориста, соціолога і етнологів Катерини Грушевської та змісті створеного нею часопису “Первісне громадянство”. Проблематика статей і досліджень, опублікованих у ньому, по сьогодні залишається актуальною й може послужити підґрунтям для розвитку тіснішого зв’язку між соціальними й гуманітарними галузями вітчизняної науки.

Ключові слова: Катерина Грушевська, українська фольклористика 1930-х років, історія української соціології 1920-х рр., “Первісне громадянство”, мала група

На щорічному засіданні Американського фольклорного товариства (AFS) у жовтні 2010 року найбільший інтерес викликала доповідь на пленарному засіданні соціолога і фольклориста Гері Алана Файна “Фольклор малого: малі групи та сфера професійного знання”. Доповідач наполягав на тому, що фольклористам для розуміння й аналізу сучасного суспільства слід зрозуміти, що саме малі групи є мотиваційним середовищем для ство-

рення і трансляції традиції та традицій. Він наполягає на вивченні фольклористами суспільства через аналіз традицій та усних практик малих (а саме професійних) груп, наприклад, кухарів, перукарів тощо. Виходячи з його концепції, кожне таке середовище має “спеціалістів” із традицій групи, які стають медіаторами-посередниками між “професійною” групою, “непрофесіоналами” (аутсайдерами) та іншими професійними малими групами. Такі малі групи мають спільне минуле, майбутнє та традиції, що формуються в процесі постійного професійного спілкування. Завдяки такого роду “експертам” і функціонує суспільство [Fine, 2010: p. 3].

Ця доповідь не випадково привернула особливу увагу фольклористів. Уже кілька років вивчення не виконавця, тексту або контексту, а саме суспільства (через його малі групи, суспільні та політичні акції і події) домінує в американській фольклористиці. Те, що традиційно було об’єктом дослідження соціології, стає сферою інтересів фольклористів. Явища повсякденного життя (соціальні норми, етикет, політика, соціальна поведінка тощо) аналізуються як фольклорні традиції. Вміння аналізувати символи та знаки певного соціуму під кутом зору традиції цінується не лише в науковій теорії, але й у практичному житті. Цікавим прикладом може бути робота американських фольклористів та антропологів на сміттєзбірниках в Іраці, а також аналіз графіті у Багдаді та Кабулі з метою зрозуміти, як ставиться населення певного району до американців. З тією ж метою аналізуються і графіті в небезпечних районах США та країнах Латинської Америки.

Такі тенденції не випадкові. Так склалося, що американська фольклористика впродовж останніх десятиліть розвивається в тісному зв’язку (якщо не сказати, під тиском) соціальних наук. Американська фольклористика першої половини ХХ століття розвивалася за двома основними напрямками: фольклористи-антропологи (які базували власні дослідження на вивченні традицій неписемних індіанців) та “літературні” фольклористи, які вважали, що сферою дослідження мають бути лише традиції іммігрантів з європейських країн. Обидва напрями погоджувалися з необхідністю вивчати фольклорні традиції афроамериканців. Фольклористи-антропологи вивчали індіанські тексти як ключ до розуміння народу, який є носієм цих традицій. Із часом зацікавленість перейшла від суто текстів до соціокультурного контексту (праці В.Пауел, Ф.Боаса, Б.Маліновського, Е.Сепіра). Поступово формувалася фольклористика, в якій людина, її поведінка, етнос та суспільство в цілому ставали об’єктом дослідження набагато частіше, ніж тексти, які вони відтворювали, та жанри, до яких ці тексти належали. На сучасному ж етапі вже сформувалася філософія фольклористики, коли фольклористи вважають за найважливіше вивчення фольклорних елементів соціального життя. Унаслідок цього вивчення певних соціальних груп та їхніх традицій стає не лише сферою інтересів фольклористів, а й шляхом взаємодії вчених різних галузей: антропологів, психологів, криміналістів, соціологів. Фольклористи ж аналізують явища повсякденного життя (соціальні норми, етикет, політику, соціальну поведінку тощо). Отже, балансування на межі фольклористики і соціології є трендовим напрямом сучасної американської фольклористики. Концепції тексту, жанру вже не є актуальними й не використовуються у працях сучасних фольклористів. Сучасні фолькло-

ристи США радше вивчають антропологію та соціологію побуту і фольклорні елементи соціального життя. Тенденцію зміщення дослідницької уваги від пошуків фольклору до пошуків фольклорного і справді легко помітити в сучасній американській фольклористиці. На перший план виступає тенденція розгляду фольклору в соціополітичному дискурсі: фольклор сексуальних, етнічних, расових меншин, фольклор політичних угруповань, охорона здоров'я та фольклор, екологія та фольклор тощо. Фольклор вивчають не з точки зору тексту, контексту чи виконавства, а в широкому колі соціальної тематики: гендерні відносини, глобалізація, ідентичність, фемінізм, комерція. Алан Файн наприкінці своєї доповіді зазначив, що він є одночасно фольклористом і соціологом, але “соціологія для нього — це наука, яка його годує, а фольклористика — наука, в яку він закоханий” [Fine, 2010: p. 36].

У цій статті я хотіла би звернутися до історії української науки й розглянути той етап її розвитку, коли спостерігалось саме таке “поєднання” фольклористики, етнографії й соціології в теорії та на практиці, й зосередитись на науковій діяльності фольклориста й соціолога початку ХХ сторіччя Катерини Грушевської, для якої і фольклористика, і соціологія були науками, в які вона була закохана і які внаслідок історичних обставин привели її до заслання й загибелі у сталінських таборах.

Від 1938 року (а саме з моменту арешту та заслання) й до середини 1990-х років ім'я Грушевської залишалося забутим, її праці малодоступними, а до 1960-х років — забороненими. Лише в середині 1990-х й особливо на початку ХХІ століття її спадщина почала повертатися до фольклористів. Наприклад, у 2004 році Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України були перевидані думи Катерини Грушевської, які сьогодні є засадовим корпусом текстів для вивчення української епіки. На сучасному етапі життю та творчості Грушевської присвячено кілька статей та монографій; одну з найгрунтовніших видала 2004 року І.Матяш. Проте й по сьогодні в середовищі фольклористів і соціологів часопис “Первісне громадянство та його пережитки на Україні” та діяльність Грушевської як етнолога і соціолога практично невідомі, хоча більшість з її публікацій та ідей і досі залишаються суттєвими як для фольклористів, так і для соціологів.

Ще до появи “Первісного громадянства” К.Грушевська активно працювала як соціолог. “В українській пресі регулярно з'являються її огляди англomовного соціологічного часопису. В журналі “Україна” (1926 р., ч.5) надруковано її статтю “Принципи моралі в освітленні французької соціологічної школи: Еміль Дюркгейм. Виховання мораллю”... У 1930 році Катерина Михайлівна друкує рецензію на книгу Пауля Дескампа про наукові розробки Міжнародного соціологічного інституту первісної культури в Парижі...” [Церковняк-Городецька, Малинська, 2008]. Однак у сучасних підручниках з історії фольклористики соціально-етнологічні розробки Грушевської не розглядаються взагалі, а в соціологічних посібниках та підручниках її ім'я згадують лише в контексті генетичної соціології М.Грушевського. Так, у посібнику “Соціологічна думка України”, де багато уваги приділено ідеям соціології М.Драгоманова та М.Грушевського, “Первісне громадянство” й Катерина Грушевська згадуються лише однією фразою:

“Після повернення до Києва Грушевський не зраджує своїм інтересам до соціології й порівняльної антропології. Він створює при науково-дослідній кафедрі історії України спеціальний “Кабінет примітивної культури”. Цей фактично перший історико-соціологічний центр в Україні під керівництвом доньки вченого Катерини Грушевської, соціолога за фахом, видавав... свій друкований орган “Первісне громадянство” [Степаненко, 1996: с. 296]. Приблизно так само скупко згадується діяльність Грушевської і в підручнику “Соціологія” Н.Черниш: “Організації соціологічних студій в установах ВУАН присвячує свою діяльність М.Грушевський, повернувшись в Україну 1924 р. Найближчими його співробітниками виступають О.Гермайзе, П.Клименко, донька Катерина Грушевська. Кабінет примітивної (тобто давньої) культури, яким вона керувала, досліджує питання генетичної соціології і з 1926 р. видає щорічник “Первісне громадянство”” [Черниш, 2009: с. 114].

Але саме 20-ті роки ХХ століття стали важливою віхою в історії розвитку української соціогуманітарної наукової думки. Праці Катерини Грушевської та інших авторів “Первісного громадянства” підняли вітчизняну науку на принципово новий рівень. Катерина Грушевська зверталась у власних статтях до тем, найактуальніших у світовій антропології, соціології та етнології, базуючи європейські теоретичні концепції на українському фольклорному матеріалі. Її рецензії на праці іноземних дослідників мали своїм завданням привернути увагу вітчизняних фольклористів до найцікавіших концепцій у гуманітарній та соціальній галузі, а часопис “Первісне громадянство” був першим виданням, в якому українська фольклористика була представлена як суто теоретична галузь, а не лише як місце видання польових матеріалів. Так склалося, що до середини 20-х років ХХ століття українські дослідники фольклору бачили своє покликання переважно у фіксації якомога більшої кількості фольклорних текстів, ігноруючи їх аналіз. Першою чергою це було пов’язане з політичними обставинами й заборонаю писати й видавати наукові коментарі українською мовою і з бажанням української інтелігенції зберегти мову, хоча б фіксуючи оригінальні фольклорні тексти. Крім того, збирачам другої половини ХІХ століття було властиве романтичне ставлення до народу та його творчості, бажання бачити в текстах історичне минуле, чим пояснюється інтерес збирачів переважно до дум, історичних пісень та епічних жанрів. Наукові коментарі в таких випадках були лише додатком до зафіксованих текстів, а величезні масиви зібраного матеріалу ставали не підґрунтям для розвитку теорії, а архівним скарбом. Тому праці, надруковані в часопису, який очолювала Катерина Грушевська, як і її спадщина, є для сучасних дослідників прикладом того, що українська гуманітарна наука у 20-х роках минулого сторіччя почала розвиватися на рівні світових стандартів і наукові інтереси наших попередників були пов’язані зі світовими тенденціями.

Репресії та переслідування усього пов’язаного з соціологією на початку 1930-х років, знищення передових науковців і закриття усіх друкованих органів, кабінетів та установ ВУАН — все це поклато початок тривалому застою в соціології, фольклористиці та етнології. Сучасна дослідниця української фольклорної прозової традиції О.Бріцина стверджує, що публікація в “Етнографічному віснику” (див.: [Етнографічний вісник, 1930, кн. 9: с. 2])

програмової статті, яка засудила та назвала ворожими етнологічні та антропологічні тенденції в науці, а також “відкинула” буржуазні ідеї К.Дюркгейма та Л.Леві-Брюля, поклала початок тенденції перетворення жвавого та бурхливого наукового життя кінця XIX — початку XX століття на дошкульну одноманітність його подальшого розвитку [Бріцина, 2010: с. 60]. А І.Матяш у своїй монографії про Катерину Грушевську таким чином підвела підсумок: “Ідеологічний режим 30-х рр. XX ст., що підкорив своїм завданням науку, однією з примітивних рис мав переслідування українства. Початок 1930-х рр. був позначений ліквідацією гуманітарних установ ВУАН...” [Матяш, 2004: с. 108]. Н.Черниш, розглядаючи історію вітчизняної соціології, зазначала: “Після 1930 р., за умов утиску української науки, політики терору й репресій проти її представників, зацікавлення соціологічними студіями значно послаблюється. Соціологічні установи ліквідовують, дослідників старшої генерації фізично знищують...” [Черниш, 2009: с. 116].

Акцент на літературній моделі вивчення фольклору, що сформувався в українській фольклористиці другої половини XX століття, зумовлений саме тим, що антропология, психология та соціология не мали впливу на розвиток вітчизняної науки. Лише у 1920-ті роки фольклористи та етнологи почали робити наголос на антропологічних і соціальних концепціях. Проте концепція “пралогічного”, висунута Люсієном Леві-Брюлем, хоча і вплинула свого часу на роботу Кабінету примітивної культури та появу “Первісного громадянства”, у 30-ті роки минулого століття також була засуджена й викинута з науки. Історичні долі праць Леві-Брюля та передових українських фольклористів 1920–1930-х років були значною мірою схожі. Ідеї Леві-Брюля та Дюркгейма у Радянській Україні були засуджені як ворожі й заборонені поряд з іншими “буржуазними” течіями в етнології та фольклористиці. За радянських часів монографія Леві-Брюля “Первісне мислення” вийшла друком лише один раз у видавництві “Атеїзм” у 1930 році. До 1994 року праці Леві-Брюля не видавалися. Цікаво відзначити, що на Заході його ідеї також були розкритиковані як регресивні, а згадувати його ім’я та посилатися на його праці стало непопулярним. Однак так чи інакше саме ідея “первісної душі” та концепція “пралогічного” мали найсильніший вплив на праці Катерини Грушевської, розвиток генетичної соціології в Україні й на праці М.Грушевського та його послідовників.

Катерина Грушевська очолила часопис “Первісне громадянство і його пережитки на Україні”, який був заснований як друкований орган Кабінету примітивної культури у 1926 році (тоді ж світ побачив перший випуск часопису). На титульній сторінці першого випуску було відзначено головну мету видання: “Народня творчість в соціологічному освітленню”. І.Матяш, характеризуючи місце часопису у вітчизняній науці, писала: “Певною мірою часопис реалізовував ідею не виданого в еміграції “Річника Українського соціологічного інституту”... На відміну від більшості видань такого типу, журнал засновувався не для публікації польового етнографічного матеріалу, а для оприлюднення розвідок українських і зарубіжних науковців — етнологів, соціологів, істориків... Гаслом часопису був заклик, який щонайкраще відповідав його основній спрямованості: “Пізнаваймо себе, свій народ, його психологію, його минувшину!” [Матяш, 2004: с. 97–99]. Пуб-

лікація тривала з 1926 до 1929 року, всього вийшло друком вісім випусків часопису, в рукописах залишилися плани та статті, які мали б побачити світ у наступних числах за 1930 рік. На сторінках видання друкувалися дискусії з найактуальніших соціоантропологічних та етнологічних питань, статті, присвячені рудиментам примітивного в українському фольклорі, побуті та соціальному житті, багато уваги приділялося українській демонології (темі, пізніше на довгі роки забутої українськими фольклористами). Редакція “Первісного громадянства” ставила своїм завданням ознайомити українських дослідників з актуальними статтями, концепціями та ідеями західних антропологів і соціологів (П.Ріве, Л.Леві-Брюля, Е.Дюркгейма та ін.). І.Матяш зазначила, що особливе місце на сторінках “Первісного громадянства” посідають рецензії К.Грушевської на іноземні праці: “На увагу заслуговують також рецензії дослідниці на окремі праці закордонних авторів (Е.Гартленда, Е.Гранлея, Е.Коскена, В.Остерлея, М.Гастера, П.Сантіва, Е.Дюркгейма, А.Грдлічкі, А.Шахзабеля та ін.) та етнологічні часописи (“Karpathenland”, “The Sociological Review”, “Antropos” та ін.). У такий спосіб журнал знайомив аудиторію з широківідомими за кордоном працями та фаховими журналами, репрезентував передовий досвід” [Матяш, 2004: с. 105]. Михайло Грушевський писав: “Детальне, можливо скрупультане, методичне дослідження українського фольклорного, нового і давніше зібраного матеріалу під сим кутом: реконструкції старого світогляду і соціальних принципів за поміччю літературного і побутового матеріалу — виявлення в нім переживань старого світогляду і соціальних відносин” [Грушевський, 1926: с.V]. Заслуга часопису полягає передусім у тому, що на початку ХХ століття увагу було зосереджено на необхідності розвитку вітчизняної етнології, по-перше, у зв’язку зі світовою наукою, а по-друге, у безпосередньому зв’язку із соціальними й гуманітарними галузями.

Напрями, які дістали висвітлення в часопису, й теми, заторкувані дослідниками, й по сьогодні залишаються актуальними та недостатньо розробленими, принаймні у вітчизняній етнології. Отже, розгляньмо найзначущіші з цих напрямів.

1. У багатьох статтях та рецензіях відчувається поєднання фольклористики та соціології, використання методів соціологічного аналізу в роботі з фольклорним матеріалом. Прикладом можуть бути статті самої Катерини Грушевської, такі як “До соціології старцівства” (вип. 3, 1926), “Дума про пригоду на морі поповича. Причинок до дослідження звичаїв, зв’язаних з подорожуванням” (вип. 1–2, 1926) та одна з найцікавіших у цьому плані статей “Спроби соціологічного пояснення народної казки...” (вип. 1/2, 1926), де Грушевська підкреслює необхідність не лише аналізу літературної форми казки, а й її соціологічного аналізу: “...по-перше, дослід казки повинен базуватись на точнім означенню її соціологічного підкладу і, по-друге, — се означення повинне бути якнайточніше, і вихідний варіант повинен виявляти зв’язок з тою громадською установою, що в нім відбилась, по-третє, найкорисніше буде зачинати дослід від казки примітивної та від неї підходити крок за кроком до казок європейських збірок, а не навпаки. Загальне правило, що дослід соціальних фактів слід починати від найпримітивніших форм, а не від більш розвинених, має повну вартість і для казки, і хоч воно усклад-

нює підготовчу роботу в практиці, зате дозволяє уникнути корінних помилок в системі пояснень. Тільки на так обгрунтованій, убитій, соціологічній підвалині повинен, здається нам, починатись дослід будови казки, як літературного твору. Натомість підхід до підвалин через дедукцію всього, що може бути віднесене на карб літературного оброблення, здається нам небезпечним: після такої дедукції для “побуту” може зістатись дуже мало! Літературні форми і засоби теж обумовлені соціальними факторами, і відділяти їх від загального світогляду того громадянства, де вони розвиваються, для соціологічного завдання не корисно. Вони теж вимагають окремого соціологічного розслідування; спроби-ж чисто формального дослід казки, не даючи нічого для соціології казки, і з боку літературного дослід дають теж досить небагато” [Грушевська, 1926: с. 110–111]. Особливої уваги також заслуговують статті М.Грушевського “Відродження Французької соціологічної школи” (вип. 1/2, 1926 рік) і Ф.Савченка “Соціологія в розумінні французької “нової демократії”...” (вип. 3, 1926).

2. Важливою тематикою статей К.Грушевської та інших авторів видання було звернення до світових антропологічних, етнологічних та соціальних концепцій, популярних на той час, зокрема інтерес до “первісного” і його виявів у сучасному суспільстві, побуті та фольклорі. М.Грушевський у передмові до першого випуску видання зазначив, що завданням часопису є вивчення культурних і соціальних пережитків примітивної культури слов’ян для кращого розуміння підґрунтя цих пережитків та їх відлуння в сучасних традиціях [Грушевський, 1926, VIII]. Так, у “Первісному громадянстві” були видані переклади статей П.Ріве “Вивчення людини (Антропологія)” (вип. 1, 1928) і “З початків людства — люди з розкопів” (вип. 2, 1929), стаття К.Копержинського “Яфетична теорія та її значення для етнології” (вип. 3, 1929), стаття С.Савченко “З сучасних пережитків. Маршал Фош і “прелогічне мислення”” (вип. 1/3, 1927), статті К.Грушевської “До нових матеріалів про первісний монотеїзм” (вип. 3, 1928), “Навколо дикунової душі. З приводу дискусії над книгою Л.Леві-Брюля “L’ame Primitive” (вип. 3, 1929), в якій авторка наголошує, що найціннішим висновком цієї праці є “констатування факту впливу соціальних факторів на індивіда, його залежності від суспільної структури — хай це буде названо традицією, чи колективом” [Грушевська, 1929: 112] та ін.

3. Низку статей було присвячено вивченню громад та розробленню анкет-опитувальників для роботи з виконавцями в цих громадах: Ф.Савченко “Етнографічно-економічна анкета XVIII віку на Слобожанщині” (вип. 3, 1929), К.Грушевська “Про дослідження статевих громад у первіснім суспільстві...” (вип. 1, 1929), “З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв’язку з найстарішими формами жіночого господарства” (вип. 1/3, 1927) — з анкетами щодо тем “Поділ господарства між чоловіком і жінкою”, “Про вживання голого тіла як характеристичного магічного засобу в жіночім господарстві”; М.Грушевський “Підстриження й інші обряди, відправляювані над дітьми й підлітками” (вип. 1/2, 1926) — з анкетою для запису обрядових відомостей; Л.Шевченко “Звичаї, зв’язані з закладенням будівлі” (вип. 1/2, 1926) — з опитувальниками “Вибір місця під хату”, “Закладчина хати”, “Переселення в хату”. Між ін-

шим, припинення розроблення анкет-опитувальників значною мірою ускладнило збирацьку роботу фольклористів та етнографів. У сучасній фольклористиці особливо бракує опитувальників для польової роботи в міських та “маргінальних, мобільних” осередках. Фіксація та вивчення міського фольклору в українській фольклористиці уповільнені саме тим, що не існує жодних теоретичних засад вивчення специфіки міських осередків, зокрема тимчасових маргінальних осередків, що формуються під впливом певних соціальних подій. Такого роду осередки формуються на нетривалий час, з випадкових носіїв, поєднаних не територіально, а спільним бажанням підтримати або опротестувати щось. Головними їхніми рисами є тимчасовість, маргінальність, мобільність та відкритий характер. Найчастіше вони формуються за умов змін у суспільстві, значних політичних, соціальних протестів, культурних та спортивних подій. Їм притаманна своя специфіка усної трансмісії, особливості функціонування окремих жанрів та мотивів, за своєю природою вони наближені до міських осередків. Слід також пам’ятати, що тексти “мобільних осередків” так само швидко виходять з активного побутування, як і народжуються та поширюються. Існує суттєва різниця між такими фольклорними осередками, як сільське традиційне і міське. Вона полягає у стабільності першого і стихійності, спонтанності виникнення і недовготривалості існування останнього. Міські фольклорні осередки, як правило, утворюються з випадкових носіїв традиційного знання, які за певних обставин об’єднуються для реалізації спільних планів та інтересів (професійні, студентські, шкільні осередки, клуби, молодіжні угруповання тощо) або перебувають разом з необхідності, вимушено (в’язниця, лікарня тощо). Ми всі на певному етапі стаємо членами малих груп, носіями локальних фольклорних традицій. Кожен мешканець міста може бути одночасно членом багатьох малих груп або самодостатнім індивідом і залишатися при цьому носієм традиційного знання. На відміну від сільського, міський фольклорний осередок характеризується нестабільністю. Саме тому більшою активністю вирізняються малі фольклорні форми: частівки, анекдоти, “вигуки”, “передирки”, графіті, народні вірші, балади. Для фіксації такого роду традиційних текстів та роботи з виконавцями потрібно мати особливу “програму” запису і спеціальні методи роботи з виконавцем.

4. У “Первісному громадянстві” також ініціювалися термінологічні та дисциплінарні дискусії (цікаво, що розроблення термінологічного апарату і плутанина з межами дисципліни досі належать до найважливіших проблем сучасної вітчизняної та світової фольклористики). У статтях К.Копержинського “До питання систематики і термінології в народознавстві: Декілька уваг про сучасне розуміння термінів: антропологія, народознавство, етнографія і фольклор...” (вип. 2/3, 1928), К. Грушевської “Два центри етнологічної науки” (вип. 2/3, 1928) і П.Ріве “Вивчення людини (Антропологія)” (вип.1, 1928) порушувало питання систематизації термінів у соціогуманітарній галузі. Наприклад, в американській фольклористиці ці питання упродовж останніх років є головною тематикою обговорень на пленарних засіданнях та круглих столах щорічних конференцій і семінарів.

Отже, “Первісне громадянство”, хоча й існувало досить нетривалий час, було практично єдиним виданням, в якому українська етнологія, фолькло-

ристика і соціологія зазнали піднесення, оскільки до 1920-х років закладалися лише підвалини української соціології та фольклористичної теорії, а після 1936 року, коли соціологію “ліквідували”, фольклористика тривалий час розвивалася відірвано від будь-яких соціальних концепцій. У вступі до збірки статей “Фольклор малих соціальних груп: традиції і сучасність” слушно відзначено: “В межах соціокультурного підходу до фольклору стає помітною продуктивність його аналізу з точки зору теорії соціальної стратифікації, коли кожне суспільство — починаючи від традиційного й до постіндустріального — розглядається як складна соціально-етнічна система. В даній системі кожна соціальна спільнота має власні уявлення про світ, власні цінності і власний фольклор. І зрозуміло, що така ситуація не може не диференціювати фольклорну творчість... залежно від її належності до певної соціальної групи та класу...” [Введение, 2008: с. 6]. Катерина Грушевська та її послідовники й однодумці відзначали цей феномен фольклору у своїх статтях ще сторіччя тому. Проблематика статей та досліджень “Первісного громадянства” й нині залишається актуальною і може послугувати підґрунтям для розвитку тіснішого зв’язку між соціальними та гуманітарними галузями вітчизняної науки.

Джерела

Брицька А. Проблемное поле современной украинской фольклористики / А. Брицька // От конгресса к конгрессу: Навстречу Второму Всероссийскому конгрессу фольклористов : сб. материалов. — М., 2010. — С. 60–67.

Введение // Фольклор малых социальных групп: традиции и современность : сб. науч. статей. — М., 2008. — С. 5–6.

Гарасим Я. Нариси до історії української фольклористики / Гарасим Я. — К. : Знання, 2009.

Горинь В. Катерина Грушевська: талан чи доля... [Електронний ресурс] / В. Горинь // POSTUP — ПОСТУП. — 2000. — № 108 (552), 27 черв. — Режим доступу : http://postup.brama.com/000627/108_9_1.html.

Грушевська К. До взаємин між загальним і спеціальним народознавством (З приводу статті Viktora von Gerfmiba der deutschen Volkskunde) / К. Грушевська // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1926. — Вип. 1/2. — С. 1–35.

Грушевська К. Дума про пригоду на морі поповича. Причинок до дослідження звичаєв, пов’язаних з подорожуванням / К. Грушевська // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1928. — Вип. 2–3. — С. 110–114.

Грушевська К. З примітивної культури. — К., Україна, 1924.

Грушевська К. З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв’язку з найстаршими формами жіночого господарства / К. Грушевська // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1927. — Вип. 1–3. — С. 74–85.

Грушевська К. До нових матеріалів про первісний монотеїзм / К. Грушевська // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1928. — Вип. 3. — С. 27–33.

Грушевська К. Навколо дикунової душі. З приводу дискусії над книгою Леві-Брюля L’ame Primitive / К. Грушевська // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1929. — Вип. 3. — С. 27–33.

Грушевська К. Спроби наукового об’яснення народньої казки. З приводу книги: P. Saintyves. Les Contes de Perrault et les recits parallels. Leurs origines (Coutumes Primiti-

- ves et Liyurges Populaires. — Paris : Libraire critique. E.Nourri, 1923. — С. XXIII + 646 // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1926. — Вип. 1/2. — С. 96–111.
- Грушевський М.* Вступне слово / М. Грушевський // Первісне громадянство. — 1926. — Вип. 1/2. — С. III–VIII.
- Грушевський М.* Відродження Французької соціологічної школи / М. Грушевський // Первісне громадянство. — 1926. — Вип. 1–2. — С. 112–117.
- Етнографічний вісник. — 1930. — Кн. 9. — С. 2.
- Кондратик Л. Проблема періодизації історії української соціологічної думки / Л. Кондратик // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. — 2006. — № 3. — С. 132–138.
- Леви-Брюль Л.* Первобытное мышление / Леви-Брюль Л. — М. : Атеист, 1930.
- Леви-Брюль Л.* Сверхъестественное в первобытном мышлении / Леви-Брюль Л. — М. : Педагогикапрес, 1994.
- Малик Я.Й.* Катерина Грушевська : текст лекції з курсу політичної історії України / Малик Я.Й. — Львів, 1991.
- Матяш І.* Катерина Грушевська. Життя і діяльність / Матяш І. — К. : Україна, 2004.
- Матяш І.Б.* “Первісне громадянство” — перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років ХХ ст. / І.Б. Матяш // Рукописна та книжкова спадщина України. — 1996. — Вип. 3.
- Матяш І.* “Зірка першої величини”. Життєпис К.М. Грушевської / Матяш І. — К., 2002.
- Полонська-Василенко Н.* Жінки в науці / Н. Полонська-Василенко // Видатні жінки України. — Вінніпег-Мюнхен, 1969.
- Полонська-Василенко Н.* Історична наука в Україні за совєцької доби та доля істориків / Н. Полонська-Василенко // Збірник на пошану українських учених, знищених більшовицькою Москвою / за ред. М. Овчаренко. — Париж, 1962.
- Савченко С.* З сучасних пережитків. Маршал Фош і “прелогічне мислення” / С. Савченко // Первісне громадянство і його пережитки на Україні. — 1927. — Вип. 1–3. — С. 67–73.
- Степаненко В.* М. Грушевський як історик-соціолог / В. Степаненко // Соціологічна думка України : навч. посіб. — К. : Заповіт, 1996.
- Танан К.* Рецензія на: Первісне громадянство та його пережитки на Україні 1927 р. / К. Танан // Червоний шлях. — 1929. — Вип. 1–3, 1 (10). — С. 281–283.
- Церковняк-Городецька О.* Катерина Грушевська — редактор часопису “Первісне громадянство” / О. Церковняк-Городецька, Н. Малинська. — К., 2008.
- Черниш Н.Й.* Соціологія : підруч. / Черниш Н.Й. — К. : Знання, 2009.
- Юркова О.* Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С.Грушевського (1924–1930 рр.) / Юркова О. — К., 1999.
- Fine A.G.* The Folklore of Small Things: Tiny Publics and Realms of Local Knowledge / A.G. Fine // Lay and Expert Knowledge. 2010 : Annual meeting : Program and Abstracts. — 2010. — P. 36.
- Kurasawa F.* Primitiveness and the flight from modernity: sociology and the avant-garde in inter-war France / F. Kurasawa // Economy and Society. — 2003. — Vol. 32. — № 1, February. — P. 7–28.
- Lowie R.* The History of Ethnological Theory / Lowie R. — N.Y., 1937.